

ARAS

TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

TUJANES

2019 / 1

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Adına İmtiyaz Sahibi
Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA

Editörler / Editors
Rıfat KUVANÇ
Bilcan GÖKCE

Grafik Tasarım / Graphic Design
Rıdvan YILDIZ

ISSN: 2651-4788

Baskı / Printing
Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü
No: 172/134 Kampüs / Bornova, İzmir
Tel : 0232 311 20 59 e-mail: bsmmd@mail.ege.edu.tr

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679
Basım Tarihi / Publication Date: 30 Aralık 2019

~~~~~  
*Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, yılda bir kez yayınlanmaktadır.*  
~~~~~

Yazışma Adresi / Correspondence Address
Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi Editörlüğü
İğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 76000 Merkez-İğdır, Türkiye
Faks: +90 476 223 00 17 Tel.:+90 476 223 00 10/4635
e-mail: tujanes@gmail.com

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI
Doç. Dr. Erkan KONYAR
Doç. Dr. İsmail BAYKARA
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ
Dr. Öğr. Üyesi Bilcan GÖKCE
Dr. Öğr. Üyesi Bülent GENÇ

Bilim Kurulu / Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Altan ÇİLİNGİROĞLU (İzmir)
Prof. Dr. Gülriz KOZBE (Batman)
Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU (İstanbul)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER (İstanbul)
Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI (Erzurum)
Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE (Kocaeli)
Prof. Dr. Rainer Maria CZICHON (Uşak)
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK (İğdır)
Prof. Dr. Goderdzi NARIMANISHVILI (Tbilisi)
Prof. Dr. Hasan BAHAR (Konya)
Prof. Dr. Stephan KROLL (München)
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU (Erzurum)
Doç. Dr. Erkan KONYAR (İstanbul)
Doç. Dr. Ali OZAN (Denizli)
Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR (İzmir)
Doç. Dr. İsmail BAYKARA (Van)
Doç. Dr. Metin ALPARSLAN (İstanbul)
Doç. Dr. Mahmut AYDIN (Batman)

YAYIN HAYATINA BAŞLAYAN YENİ BİR ARKEOLOJİ DERGİSİ:

Aras Türkiye Eski Yakınoğu Araştırmaları Dergisi

Turkish Journal of Ancient Near Eastern Studies

Iğdır Üniversitesi 2008 yılında kurulmuş, Türkiye'nin oldukça yeni üniversitelerinden biridir. Akademik açıdan hızlı bir biçimde büyümeyi hedefleyen üniversite; Azerbaycan, Ermenistan, Nahçıvan ve Gürcistan'ın da yer aldığı Güney Transkafkasya ülkelerinin yanısıra İran'ın da bulunduğu coğrafyanın oldukça köklü bir geçmişe sahip zengin kültürlerinin araştırılması ve incelenmesi noktasında da istekli davranarak 2017 yılından itibaren Arkeoloji Bölümü'nü aktif hale getirmiştir. Bölümün aktif hale getirilmesinin yanısıra ülkemizde de büyük bir eksiklik olduğu görülen ve özellikle Türkiye ile kültürel ilişki içerisinde olan Güney Kafkasya, Kuzeybatı İran ve Kuzey Mezopotamya'da gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve araştırmaların yayınlanabileceği yeni bir dergi yayınlamayı da üstlenmiştir.

Derginin ismi, öncelikle Iğdır ilinin de yer aldığı geniş bir kültürel bölgeyi kapsayan Aras Nehri'nin içinden aktığı geniş bir coğrafyayı temsil etmesi açısından Aras olarak seçilmiştir. Bilindiği üzere ülkemiz sınırları içerisinde Bingöl Dağları'ndan doğan Aras Nehri; sırasıyla Erzurum, Kars ve Iğdır illerinden geçtikten sonra ülkemiz sınırları dışında Hazar Denizi'ne dökülür. Oldukça geniş ve bereketli bir alana sahip Aras Havzası'nda yapılan araştırmalar bölgenin Pre-historik dönemlerden itibaren yerleşim gördüğünü ortaya koymuştur. Kalkolitik ve Tunç Çağlarına ait merkezlerin varlığı kültürel sürekliliği ortaya koymuş ve Demir Çağında Van Gölü Havzası'nda kurulan Urartu Krallığı'nın egemenlik alanına girmiştir. Sadece ülkemizin değil Yakın Doğu'nun da çatısı olarak adlandırılan görkemli Ağrı Dağı'nı da bünyesinde barındıran Aras Havzası; Güney Kafkasya, İran ve Anadolu arasındaki kültürel ilişkilerin merkezinde yer alan ve tarih boyunca önemini koruyan bir bölge olmuştur.

Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü bünyesinde "Aras, Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi/Turkish Journal of Ancient Near Eastern Studies" ismiyle yayınladığımız derginin ilk sayısı ile özellikle arkeoloji, tarih ve dilbilim okurlarının karşısına çıkmaktan dolayı büyük bir mutluluk duymaktayız. Derginin kurulması aşamasında bizi cesaretlendiren ve her aşamada destek veren Iğdır Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Hakkı Alma'ya çok teşekkür ediyoruz. Bunun yanısıra ilk sayımızı hem Doğu Anadolu Bölgesi'nde hem de Güney Kafkasya'da önemli arkeolojik çalışmalar gerçekleştirmiş Antonio Sagona'ya ithaf ederek anısını yaşatacak olmaktan dolayı da büyük bir mutluluk duymaktayız.

Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ

Dr. Öğr. Üyesi Bilcan GÖKCE

EDİTÖRLER

1 A. Sagona'nın biyografisi için bakınız: Ronald T. Ridley, "Antonio Giuseppe Sagona (1956-2017)", *Ancient Near Eastern Studies*, 55, 2018, 1-8.

Prof. Dr. Antonio (Tony) Sagona
(1956 - 2017)

Saygıyla anıyoruz...
In memoriam...

İÇİNDEKİLER /CONTENTS

Politik Sınırlar ve Arkeoloji: Kura-Aras Kültürel Kompleksi ve Iğdır Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Örneği	
Mehmet Işıklı	9
Reconsidering the Antler Y-Box and Its Findspot in an Early Trialeti Burial in Sos Höyük, Eastern Turkey	
Claudia Sagona	20
Ilısu Barajı İnşaat Sahasının Arkeolojik Potansiyeli	
A. Tuba Ökse	42
Ayanis'te Sitadel ve Dış Kent Arasındaki Sosyo-Ekonomik İlişkiler	
Aylin Ü. Erdem	62
Van Gölü Çevresinde Etnoarkeolojik Bir Araştırmanın Hikâyesi: Kil, Seramik Ekolojisi, Çanak Çömlek ve Urartu'nun Mirası	
Atilla Batmaz	71
Recently Discovered Archaeological Sites in the Dostan Area, Salmas Region, Iran	
Behrouz Khanmohammadi - Roberto Dan - Keomars Hajji Mohammadi	83
Ardahan İli 2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması	
Sami Patacı - Özlem Oral Patacı	95

POLİTİK SINIRLAR VE ARKEOLOJİ KURA-ARAS KÜLTÜREL KOMPLEKSİ VE İĞDIR ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ ÖRNEĞİ

Mehmet IŞIKLI *

Öz

Ülkelerin sınır topraklarında görülen kültürel öğelerin özellikleri ve tarihsel gelişimi son yıllarda ön plana çıkan Sınır Toprakları Arkeolojisi/Borderland Archaeology kavram başlığı altında incelenmektedir. Sınır yerleşimleri kültürel ilişkilerin birebir yansımalarının en iyi gözlemlendiği noktalardır. Tabii bu noktada sınır denilen kavramın da doğru tanımlanması gerekmektedir. Çinkü M.Ö. 4. binyılın ortalarından itibaren Güney Kafkasya'dan başlayıp Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ni de kapsayacak biçimde güneyde Doğu Akdeniz kıyılarına değin yayılan Kura-Aras/Karaz kültürü gibi kimi kültürler politik ve idari sınırları aşan özellikler sergileyebilir. Türkiye'nin kuzeydoğu uç noktasında ve Güney Kafkasya ülkeleri ile İran gibi köklü bir kültürel geçmişe sahip ülkelerin sınırlarında yer alan özellikli konumu ışığında Iğdır ili; bu kültürel ilişkilerin gözlenebileceği, etnik, dinsel, tarihi ve kültürel açıdan akademik çalışma imkânı da sunan oldukça zengin bir bölgedir. Kültürel ilişkilerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimlerinin tespit edilmesi, özelliklerinin ortaya konması öncelikle araştırma merkezleri, enstitüler, bilimsel kurum ve kuruluşlar ile akademisyenlerin etkili ve ortak çalışması ile gerçekleştirilebilir. Bu noktada bir sınır kenti üniversitesi olarak Iğdır Üniversitesi, arkeoloji özelinde, kurum, kuruluş ve akademisyenleri ile bölgeler ve ülkeler arası ilişkilerde öncü bir görev üstlenebilecek bir potansiyele sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Iğdır, Transkafkasya, Sınır, Kültür, Kura-Aras (Karaz)

Abstract

Features and historical development of cultural elements observed through the borders of countries are being examined by under the title of Borderland Archaeology/Sınır Toprakları Arkeolojisi, which is especially coming into prominence in recent years. Borderland settlements consist kind of the best examples for observing the most efficacious reflections of cultural relationship. At this point, it is vital to determine the border concept. Likewise, cultures such as the Kura-Aras/Karaz culture, starting by the middle of 4th Millenium B.C. at South Caucasia spreading to East Mediterranean shores, including Eastern Anatolia, may have features extending political and administrative borders. Iğdır district, located in the northeast end point and neighbouring countries which have a rich cultural heritage, such as South Caucasia countries and Iran, is a zone which one may observe these cultural relations and it allows for academic studies in ethnical, religious, historical and cultural manner. Determining and revealing the development of cultural relationships through historical process can be executed by cooperative and effective work of research centres, institutes, relevant institutions and organisations and of course scholars. At this juncture, Iğdır University, as being a border city university, has a potential of being a pioneer with its institutions and organisations and academicians, for building relationships at interzonal and international concept, in archaeological manner.

Keywords: Iğdır, Transcaucasia, Boundary/Border, Culture, Kura-Araxes (Karaz)

* Prof. Dr. Mehmet Işıklı, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi A.B.D., e-mail: mehmet.isikli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6205-4117.

Giriş

Iğdır Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ülkemizin en genç arkeoloji bölümlerinden biridir. Dinamik akademik kadrosunun bireysel çabaları ile hayata geçirilen *Aras Türkiye Yakındoğu Araştırmaları Dergisi*'nin (*Turkish Journal of Ancient Near Eastern Studies*) ilk sayısına bu makale ile destek vermekten çok mutlu olduğumu ifade ederek başlamak isterim. Meslektaşlarımdan gelen davet üzerine bu derginin ilk sayısı için “*ne yazabilirim?*” i düşünmeye başladım. Bu düşünme sürecinde Iğdır şehrinin özellikli konumu, bir sınır kenti oluşu ve bir süredir ilgimi çeken arkeolojide sınır ve sınır arkeolojisi (*borderland archaeology*) kavramlarını aynı potada ele alabileceğim bir yazının anlamlı olacağını fark ettim. Bu kavramları bir de üzerinde uzun süredir çalıştığım, bölge arkeolojisinin tunç çağları için ön plana çıkan ve sınırları aşan bir kültürel yapılanma özelliği taşıyan Kura-Aras (*Karaz*) Kültürü üzerinden analiz edersem yazının hedefine çok daha fazla yaklaşabileceğini düşündüm. Aynı kapsamda bir sınır kenti üniversitesi olarak Iğdır Üniversitesi'nin arkeoloji özelinde kurum, kuruluş ve akademisyenleri ile bölgeler ve ülkeler arası ilişkilerde rolünün ne olabileceği sorunsalına da dikkat çekmek istedim. Bu çerçevede kentin ve üniversitenin sahip olduğu özellikli konumu avantaj mı yoksa bir dezavantaj mıdır? Kafkasya Dünyası'na açılan önemli kapılarından biri durumunda olan kent ve üniversite bu durumu özellikle arkeoloji açısından eşsiz bir avantaja dönüştürebilir (Harita). Bölgeler arası ilişkilerin akademik tabanlı gelişiminde öncü rolü üstlenebilir. Aşağıdaki yazı bu konulara dair genel bir değerlendirmeyi içermektedir. Bununla birlikte derginin ilk sayısının, Doğu Anadolu Bölgesi ve Transkafkasya'da uzun yıllar boyunca çalışmış olan ve 2017 yılında kaybettiğimiz meslektaşım, danışmanım ve dostum kabul ettiğim Antonio Sagona'nın aziz hatırasına da ithaf edilmesi oldukça anlamlıdır.

Arkeolojide Sınır Algısı ve Sınır Topraklarında Arkeoloji

Arkeoloji en basit ifadeyle geçmiş toplulukları, günümüze kalmış kalıntılarıyla tanımlayabilme ve anlayabilme bilimidir. Bu kapsamda incelenen toplulukların ortaya koyduğu maddi kültür kalıntılarının yayıldığı alan aynı zamanda o topluluğun da kültürel yaşam alanıdır. Bu topluluklara ait arkeolojik izler bazen topluluğun yayıldığı alanın sınırlarını, kültür bölgelerini bazen de bir beyliğin veya devletin yayılım sınırlarını gösterebilmektedir. Bir diğer deyişle bu sınırlar hem kültürel hem de politik bir anlam taşıyabilmektedir. İşte bu noktada arkeoloji biliminde bu kültürel ve/veya politik oluşumlar, bu oluşumların sınırları her zaman çokça tartışılan ve ilgi çeken bir konu olmuştur (Özdoğan 2011). Geçmiş dönemlerdeki kültürel ve politik yapılanmaların sınırlarını ne belirliyordu? Bu sınır olgusu dönem insanı için ne ifade ediyordu?

Bu noktada öncelikle gerçek anlamda *Sınır nedir?* sorusunun üzerinde durmak ve farklı disiplinler açısından bu kavramın analizini yapmak konuyu daha net anlayabilmemizi sağlayacaktır. “Sınır” kelimesinin birçok farklı tanımı olsa da Türk Dil Kurumunca yapılan “*bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç*” tanımı, konumuz açısından en uygun tanımdır. Daha genel şekliyle sınır; iki bölgeyi veya alanı birbirinden ayıran çizgi olarak kabul edilir. Bu bağlamda sınır kavramına hem “arkeolojik” hem de “sosyolojik (antropolojik)” çerçeveden bakmak gerekecektir. Bu bakış açısıyla sınır kavramı üzerine eğilen Parker, sınırı; “*siyasi ve / veya idari birimler arasındaki bölünmeyi işaret etmek için belirli bir alanda sabitlenmiş doğrusal bölme çizgisi*” olarak tanımlar (Parker 2006: 77-100).

Parker, İngilizcedeki birbirine yakın anlamlar içeren; “*border, frontier ve boundary*” kelimeleri üzerinde durur. Bu üç kelime temelde “sınır” anlamı taşısa da bunlardan “*boundary*” kelimesi daha özellikli ve daha derinlikli bir anlama sahiptir. Parker sınırları; coğrafi, politik, demografik, kültürel ve ekonomik olarak beş kategoride inceler (Rodseth-Parker 2005:3-22; Parker 2006: 77-100). Bu kategorilerden özellikle politik ve coğrafi sınırlar bizim konumuz olan arkeoloji için önemlidir. Politik sınırlar sadece bugünkü siyasi ve idari yapılanmadan kaynaklanan birçok yerde coğrafi ve kültürel açıdan bir şey ifade etmeyen bölümlenmelerden oluşmaktadır. Biliyoruz ki birçok ülkenin sınırları antlaşmalarla masa başında haritalar üzerinde çizilmiştir. Bu hayali çizgilerin arazide hiçbir anlamı yoktur. Sadece politik ve doğal sınırların çakıştığı örneklerde bu durum bir anlam ifade edebilir. Nitekim arkeologlar için de bu tür sınırlar çok bir şey ifade etmediği gibi çoğunlukla bakış açılarını zaman zaman sınırlandırıp hataya düşülmesine dahi sebep olabilmektedir (Liverani 1990; Lightfoot-Martinez 1995: 471-492).

“Doğal” sınırlar ise tamamen farklıdır. Bu sınırları coğrafi, kültürel ve beşeri faktörler belirler. Akarsular, vadiler, uçurumlar, dağlar, geçitler bir diğer deyişle geçilmesi zor olan doğal bariyerler bu bakımdan son derece önemlidir. Arkeologlar içinse politik sınırların aksine doğal sınırlar çok şey ifade eder. Çünkü prehistorik toplumları ve onların ortaya koyduğu politik ve kültürel yapılanmaları sınırlayabilecek tek unsur bu doğal oluşumlardır. Yaşam ve geçim şekline göre yerleşik veya hareket halinde olan gruplar için bu kavramlar daha da kapsamlıdır ve değişkenlik göstermektedir. Yerleşik tarımcı-hayvancı ve/veya kentli olan gruplar için sınırlar daha belirleyici olabilirken hareket halindeki avcı toplayıcı hayvancı gruplar için sınır daha esnek bir kavram olabilir. Şöyle ki yerleşik tarımcı-hayvancı gruplar için sınır onun yaşamsal alanı ile doğrudan ilintilidir. Ulaşabildiği doğal kaynakları kapsayan alanın sınırları onun için de sınırdır. Ama hareket halindeki gruplar için gidilebilen her nokta, ulaşılan her doğal engel bir sınır teşkil edebilir. Bu gruplar için bazen bir derin vadi, bazen de yüksek dağlar

belirleyici olurken bazı durumlarda nüfus yoğunluğu fazla olan ve girilmekten çekinilen bölgeler sınırdır.

Gelişen ve kendini yenileyen bir sosyal bilim olan arkeolojide son dönemde öne çıkan bir kavram da konumuz açısından önemli olan ve *Borderland Archaeology* olarak bilinen *Sınır Toprakları Arkeolojisi*'dir (Rubinson-Smith 2003: 1-9). Bu kavram sınır niteliği taşıyan yörelerde yapılan arkeolojik araştırmalara, sorunlara ve çözüm önerilerine bu çerçeveden bakmayı işaret eder. Sınır toprakları, sınırlarını oluşturduğu bölgelerin kültürlerinin karşılaştığı ve bazen iç içe geçtiği özel alanlardır. Bu sınır topraklarının arkeolojik malzemesi ve sonuçları bu nedenle çok çarpıcı ve karmaşık özellikler içerebilir. Aynı zamanda bu topraklarda arkeolojik çalışma yapmanın da zorlukları gözden uzak tutulmamalıdır. Sınır toprakları genellikle coğrafi ve ekolojik açıdan sıra dışı yöreler olduğu için bu tür alanlarda araştırma yapabilmek de güçtür. Bu topraklar, bazen son derece yüksek engebeli dağlık alanlar bazen de derin uçurumlar ve derin akarsu vadileridir.

Makalemize konu olan Kafkasya ve bağlantılı olduğu topraklar (Doğu Anadolu ve Kuzeybatı İran) genel anlamda her zaman bir sınır toprağı (*borderland*) olarak algılanmıştır. Bu algı özellikle Batı kökenli uygarlıklar için geçerlidir. Yerleşik ve kentli ova uygarlıkları için dağlık ve yüksek kesimler "bilinmezlik" taşıdığı için dönem insanının düşüncesinde bir sınır algısı otomatik olarak yaratılmış olmalıdır. Bu algı yakın döneme kadar değişimlere uğrayarak devam etmiş ve edebiyattan sanata değin hemen her alana yansımıştır (Allen 1942: 225-237; Lamar-Thomson 1981).

Bu süreç, Anadolu'nun ilk merkezi politik yapılanması olan Hitit Devleti ile başlar. Olasılıkla yerleşik kentli Hititli için bilinmeyen dağlık kesim (Hitit Ülkesi'nin doğusu) sınır topraklarıydı. Belki de aşılması güç derin vadiler içerisinde akan Fırat Nehri, Hititli için sınırdı. Bu durum sonrasındaki Hellenistik ve Roma uygarlıkları için de çok farklı olmamalıydı. Nitekim onların arkeolojik izlerini dağlık kesimde bulmak oldukça güçtür. Benzer durum güneyde Mezopotamya'daki kentli yerleşik uygarlıklar için de geçerlidir. Onlar için de ovalık toprakların bittiği Toros silsilesi doğal bir sınır olmalıydı. Nitekim Mezopotamyalı kültürler kuzeyde en çok Fırat yolu ile sadece Elazığ-Malatya ovasına kadar girebilirken daha kuzeyde dağlık kesimde onların izlerini bulmak hep sorun olmuştur.

Sınırları Aşan Kültürler: Kura-Aras Kültürel Kompleksi Örneği

Yukarıda da ifade edildiği gibi Torosların kuzeyinde kalan dağlık kuşak her zaman kentli ve yerleşik Mezopotamya'nın periferisi (taşrası) veya kıyı kesimi kabul edilmiştir (Kohl 2007). Bu dağlık kuşak Toroslar ile Kafkas dağları arasında uzanan zorlu ve engebeli bir bölgedir. Bu arızalı bölge aynı zamanda Kafkaslar, Mezopotamya, Anadolu ve İran gibi büyük kültür bölgeleri arasında bir bağlantı noktası konumundadır. O nedenle zorluğuna rağmen her dönemde birçok topluma

ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar gereği hemen her dönemde büyük kültür bölgelerindeki yayılmacı büyük politik yapıların (Akkad İmparatorluğu'ndan Bizans'a kadar) sömürü alanı ve periferisi olma durumunda kalmıştır.

Günümüzden yaklaşık yedi bin yıl önce bu dağlık kuşak üzerinde yaşayan yerleşik ve hareket halindeki hayvancı tarımcı topluluklar büyük bir kültürel birliktelik yaratırlar. Bu birlikteliğin arkeolojik izleri Kafkas dağlarından Toros dağlarına, Hazar kıyılarından Akdeniz kıyılarına kadar çok geniş bir alana yayılmıştır. Söz konusu kültürün arkeolojik izlerine baktığımızda yerleşimlerinin ova tabanlarına veya yamaçlara kurulmuş küçük ölçekli köylerden (1 veya 1.5 hektarlık) oluştuğunu görmekteyiz. Bu yerleşimlerdeki evler genellikle tek odalı, dikdörtgen veya yuvarlak planlı kerpiçten ve dolgu çamurdandır. Kültürün en bilinen ve en yaygın materyali olan seramiği ise el yapımı kırmızı-siyah renk kontrastlı, iyi açkılı, bezemeli çanak çömleklerden oluşmaktadır. Sabit ve taşınabilir ocaklar da bu kültürün ayırt edici kültürel unsurlarındandır. Bu ocakların bazıları insan veya hayvan biçimli süsleme unsurları ile dikkati çeker. Temel geçim şekli tarım destekli hayvancılık olan bu pastoral grupların inanç sistemleri ve sosyo-politik yapıları hala tartışma konusudur. Genel kanı aşiret şeklinde örgütlenen bu eşitlikçi grupların inanç sisteminde bereket ve koruma ile ilgili tanrı ve tanrıçaların öne çıktığı ev tapınımının hâkim olduğu yönündedir (Sagona 1984; Kohl 2007; Palumbi 2008; Işıklı 2011; Marro 2011).

Genellikle hareket halinde olan ve hayvanları için her zaman yeni otlaklar arayan bu pastoral gruplar için sınır kavramı ne ifade ediyordu? Olasılıkla bu hususta öne çıkan kavram doğal ve beşeri sınırlardı. Bunların ne olabileceği yukarıda ifade edildi. Ama kesin olan bir şey var ise bugünkü politik sınırlar bu çobanlar için hiçbir şey ifade etmiyordu. Doğal sınırları yukarıda kabaca verilen bu devasa kültürel yapılanmanın bu gün yayılım alanı yaklaşık 13 ülkenin topraklarını içermektedir. Bu yönüyle bu kültür, politik sınırları aşan bir kültür olma özelliğine sahiptir. Bu durum kültürün araştırmalarında hem avantaj hem de dezavantaj yaratabilmektedir. Bu konun en önemli avantajı çalışabilecek alanın genişliği ve çeşitliliğidir. Farklı disiplinlerden, farklı ülkelerden değişik yöntem bilim ve bakış açılarına sahip araştırmacıların sürece dâhil olması elde edilecek sonuç ve verilerin daha güçlü ve zengin olmasını sağlayacaktır.

Olaya diğer açıdan bakacak olur isek bu büyüklük bir sorundur. Büyüklük beraberinde hantallaşmayı getirebilmektedir. Büyük resme bakarken daha küçük detaylar gözden kaçabilmektedir. Ele aldığımız Kura-Aras Kültürel sürecinin kronolojiden terminolojiye kadar değişen bazı temel problemlerinin hala çözümsüz kalmasının nedeni, kültürün coğrafi ve zaman dilimi açısından sahip olduğu büyüklüktür (Işıklı 2011, 41-63). Bu durum sorunların çözümsüzlüğünü kronik hale

getirebilmektedir. Kültürün yayılım alanında kalan ülkelerin kültüre ve kültürle ilgili arkeolojik araştırmalara ilgisi ve bakış açısı her zaman istenilen boyutta olmayabilmektedir. Onların politik ilişkileri ve bakış açıları bu konuda belirleyici en temel unsurdur. Bu noktada bilgi paylaşımı, ideolojik yaklaşımlar ve dil sorunu gibi bazı temel unsurlar konuya yönelik araştırmalar için ciddi birer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada bölge ülkelerindeki akademisyenlere akademik kurum ve kuruluşlara ciddi sorumluluklar düşmektedir.

Politik Açından Arkeoloji: Sınır Üniversiteleri'nin Bu konudaki Misyonu Ne Olabilir?

Tarih ve Arkeoloji birçok sosyal bilim dalı gibi çabuk politikleştirilebilecek çalışma alanlarıdır. Her iki bilim dalının geçmişine baktığımız da bunun yüzlerce somut örneğini görmek mümkündür. Ortak tarih ve kültür yaratma yaklaşımı ve aşırı milliyetçi bakış açısı bu durumun en önemli nedenlerinden biridir. En köklü, en uygar en soylu geçmişe sahip olabilme kaygısı ulusları ve ülkeleri arkeolojiyi ve tarihi kullanmaya sevk etmiştir. Arkeolojik araştırmalar bu nedenle birçok dönemde devletlerin politikaları çerçevesinde şekillenmiştir (Özdoğan 2006; Khatchadourian 2008: 247-278; Kohl 1998: 223-246).

Makalemizin çalışma konusunu oluşturan ve ayrıca Kura-Aras Kültürü'nün en önemli yayılım alanı olan Kafkasya Coğrafyası, hem sınır toprağı olması hem de politik açıdan karmaşık bir yapıya sahip olması bu konunun özellikli alanlardan birisini oluşturmaktadır. “*Dillerin Dağı*” olarak da bilinen Kafkas Dağları'nın şekillendirdiği bu sıra dışı coğrafya etnik yapı açısından inanılmaz bir çeşitliliğe sahiptir (Comrie 2008, 131-143). Bu etnik-linguistik (*dil bilimi*) çeşitlilik ve zenginlik çok büyük bir kazanım olabildiği gibi büyük oranda da sorundur. Bunun doğal sonucu olarak arkeoloji bilimine ideolojik yaklaşımlar ve arkeolojinin politikleşmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Kafkasya gibi aşırı milliyetçiliğin daha yoğun gözlendiği coğrafyalar da bu kez bilgi paylaşımında, ortak dil kullanımında ve ortak projeler üretilmesinde bir dizi güçlükler ortaya çıkabilmektedir.

Bu sorunsal süreçte kurumlar özellikle de üniversiteler, araştırma merkezleri ve enstitüler birer çözüm noktası olabilir mi? Konuya çözüm odaklı bakıldığında özellikle sınır kentlerindeki üniversiteler ve onların bünyelerindeki araştırma merkezleri ve enstitüler arkeoloji biliminin bölgeselleşme ve evrenselleşmesi sürecinde etkili birer birim olabilir. Bu bakımdan sınır bölgelerindeki kentlerin akademik ve bilimsel kurumları tarafından gerçekleştirilecek işbirliği olanakları arkeolojinin politik açıdan kullanımının olumlu bir yönünü ön plana çıkarabilir. Sınır bölgelerinde gerçekleştirilecek arkeolojik araştırmalar iyi ilişkilerin geliştirilmesine hizmet edecek projeler olabilir. Bölge arkeolojisini hedef alacak her türlü bilimsel aktivite bölge ülkelerinin ikili ve çoklu ilişkilerini daha da güçlendiren yumuşak ve olumlu bir zeminin oluşmasına hizmet edebilir. Göz ardı edil-

memesi gereken bir ayrıntı; arkeoloji bölümleri üniversitelerin renkli ve vitrin özelliğine sahip bilim dalları olmasıdır ve bunlar iyi ilişkilerin geliştirilmesinde köprü vazifesi görebilirler. Hiç şüphesiz Iğdır Üniversitesi kuruluşundan itibaren bölgede öncü rol adına güzel projelere imza atmıştır. Bu bakımdan yeni kurulan arkeoloji bölümü de bölgede geliştirilecek bilimsel proje ve aktivitelerle bu sürecin daha ileriye taşınmasında etkili olacaktır.

Kura-Aras Kültürü'nün Yayılım Alanı ve Iğdır İlinin Konumu

Kaynakça

- Allen1942 Allen, W.E.D., "The Caucasian Borderland", *The Geographical Journal*, 99, 225-237.
- Comrie 2008 Comrie, B., "Linguistic Diversity in the Caucasus", *Annual Review of Anthropology*, 37, 131-143.
- Işıklı 2011 Işıklı, M., *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü: Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Khatchadourian 2008 Khatchadourian, L., "Making Nations from the Ground Up: Traditions of Classical Archaeology in the South Caucasus", *AJA*, 112, 247-278.
- Kohl 1998 Kohl, P. L., "Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past", *Annual Review of Anthropology*, 27, 223-246.
- Kohl 2007 PKohl, .L., *The Making of Bronze Age Eurasia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lamar-Thomson 1981 Lamar, H. - Thomson, I., *The Frontier in History* (Eds. H. Lamar and I. Thomson) New Haven, Yale University Press.
- Lightfoot-Martinez 1995 Lightfoot, K. G. -Martinez, A., "Frontiers and Boundaries in Archaeological Perspective," *Annual Review of Anthropology*, 24, 471-492.
- Marro 2011 Marro, C., "The Bronze Ages in Eastern Anatolia," in *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, edited by S. R. Steadman, and G. McMahon, 290-312. Oxford.

- Palumbi 2008 Palumbi, G., “The Red and Black: Social and Cultural Interaction between the Upper Euphrates and Southern Caucasus Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium BC,” in *Studi di Preistoria Orientale*, Vol. 2, Sapienza Università di Roma.
- Sagona 1984 Sagona, A., *The Transcaucasian Region in the Early Bronze Age*. BAR International Series 214. Oxford.
- Özdoğan 2006 Özdoğan, M., *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Özdoğan 2011 Özdoğan, M., *50 Soruda Arkeoloji*, Bilim ve Gelecek Yayınları, İstanbul.
- Parker 2006 Parker, B. J., “Toward An Understanding of Borderland Processes”, *American Antiquity*, 71/1, 77–100.
- Rodseth-Parker 2005 Rodseth, L. -Parker, B. J., “Introduction: Theoretical Considerations in the Study of Frontiers in Untaming the Frontier in Anthropology”, *Archaeology and History* (Eds. B.J. Parker and L. Rodseth), The University of Arizona, Tucson, 3-22.

ISSN 2651-4788

9 772651 478002